

Sadə ilahiyyat və doqmatik metafizika elmi dövründə Dərkedilməzlər sahəsi həmişə Tanınmayanlar sahəsi ilə qarışıq düşürdü. İnsanlar onlar arasındakı sərhəddi təyin edə bilmirdi və bu bilməməzliyin dərinliyinə və ümidliliyinə varmırdılar. Mistik bir hiss dəqiq, təcrübəli tədqiqatların hüdudlarını aşaraq onları dağıdırdı. Digər tərəfdənsə doqmatik formun kobud materializmi ilahi hissləri öz əsərəti altına alırdı.

Ən yeni dərketmə nəzəriyyəsi dağılmaz bir bənd yaratdı. Bu bənd insanlara elçatan olan sərt torpağı bizim dərketməmizin hüdudları xaricindəki sərhədsiz, boz okeanlardan ayırdı. Və bu okeanın dalğaları artıq məskunluq olan torpaqlara - dəqiq elmlər sahəsinə çırpıla bilməz. XIX əsr dərketmə nəzəriyyəsinin əsasını - sanki nəhəng bir binanın tikintisində ilk qranit qayaları məhz Kant qoymuşdur. Elə o zamandan da onun üzərində işlər fasiləsiz olaraq davam edir, bina daha da ucalır.

Hələ heç vaxt elmə dinin arasındakı münasibət bu qədər kəskin

diyyətilikdə, olmayan ağıl azadlığında, inkar cürətində XIX əsrin mistik tələbatlarının cizgiləri var.

Bizim dövr iki əks tərəf arasındakı sərhəddi təyin etməlidir. Bu ən sonuncu materializmin və bununla yanaşı ruhun qızğın ideal coşğunluq zamanıdır. Biz dünyaya iki baxışın, iki diametrik əks tərəfdə dayanan dünyagörüşləri n dahi, çoxmənalı müharibələrinin şahidiyik. Dini hisslərin sonuncu tələbləri təcrübəli elmlərin nəticələri ilə qarşılaşır.

XIX əsrin əqli mübarizələri müasir ədəbiyyatımıza təsir etməyə bilməzdi.

Üstünlük təşkil edən kütlənin zövqü indiyənədək realistdir. Bədii materializm elmi və əxlaqi materializmə uyğundur. İnkarnın pis tərəfi, ali ideal mədəniyyətin olmaması, möhtəşəm texnika ixtiraçıları'nın barbarlığı müasir kütləyə və zövqə özünəməxsus möhürünü vurmuşdur.

E.Zolya Fransanın gənc şairləri üçün, özlərini simvolist adlandıranlar üçün, "L'enquete sur l'évolution en France" kitabını yazan m.

qorxmaldır. Nəyimə gərəkdir ki, ikisindən biri kasıb, ömrünün yarısını qazamatda və xəstəxanalarda keçirmiş, digəri isə bu gün olmasa da sabah akademiyanın üzvü olası ədəbi hökmdardır? Nəyimə gərəkdir ki, birində sarı rəngli tomlardan piramida, simvolistlərdə isə "quatre sous de vers de mirliton"dur? Dörd lirik şeir bir seria nəhəng romandan daha gözəl və doğru ola bilər. O xəyalpərəstlərin gücü onların hiddətində, qiyamındadır.

Əslində üreyimizdən daş kimi asılmış boğucu ölüm pozitivizmə qarşı qiyamı XIX əsr sonlarının nəsilləri də öz qəlblərində daşıyırlar. Çox güman ki, onlar heç nə edə bilmədiklərindən məhv olub gedəcəklər. Onlardan sonra gələnlər bu işi davam etdirəcək, çünki bu canlı işdir.

"Bəli, tezliklə müəyyən müddətə qovulmuş, kənarlaşdırılmış təmiz və alicənab insanlar axtarılaçaqlar. Məhz bunu 60 il bundan qabaq "Faust"un müəllifi bizə demək istəyirdi. Biz isə hələ indi onun dediklərinin həyata keçdiyini görməyə başlayırıq. "Bəs reallıq özü nə deməkdir? Onun bəzi şey-

Dmitri Serqeyevich Merezhkovski

manı əlində lampa bir qulluqçu içəri daxil olur. Həmin anda işıqlanmış otaqda söhbətin tonu dəyişir. Naturalist fizioloqa layiq əlamətdir. Fiziki qaranlıqla işığın əvəzlənməsi bizim daxili dünyamıza təsir edir. Realist təfəssilatın altında bədii simvol gizlənir. Niyəsini demək çətin, lakin siz hələ çox uzun müddət axşam alatoranlıqını aydınlayan bir çoxmənalı dialoq və lampanın bir-birinə müvafiqliyini unutmayacaqsınız.

Simvollar təbii və qeyri-ixtiyari olaraq həqiqətin dərinliklərindən süzüləndirlər. Əgər müəllif onları süni şəkildə hər hansı bir ideyanı ifadə etməkdən ötrü fikirləşib tapırsa, onlar ikrah hissindən, ehtiraslandıra, maraqlandıra bilməyəcək bütün məhv olunmuşlar kimi ölü alleqoriyalara dönəcəkdir.

Mme Bovary-nin son dəqiqələri şarmanka çalanın məhəbbət mahnısıyla müşayiət edilən faciəvi "Gespenster" gecəsindən günəşin ilk şölələri saçarkən təsvir olunmuş dəlilik səhnəsi - hər hansı pozitiv romanının ən cəsarətli insan sənədlərindən də daha çox amansız psixoloji naturalizmlə, real həqiqətlərlə yazılmışdır. İbsen və Floberdə sözlərlə ifadə olunmuş fikirlərin axınıyla yanaşı siz qeyri-ixtiyari olaraq başqa, daha dərin bir axını hiss edəcəksiniz.

"Fikir - söylənilmiş yalandır". Poeziyada deyilməyənlər deyilənlərdən daha çox simvolun gözəlliyini yarib keçərək işıq saçır, ürəyə güclü təsir göstərir. Simvolizm poeziyanın bədii cismini, tərzini ruhlandırıcı, şəffaf, işıqlı edir.

Xarakterlər də simvol ola bilər. Sanço-Pansa və Faust, Don-Kixot və Hamlet, Don-Juan və Falstaf, Hötenin diliylə desək - schwanken-de Gestalten.

Bəşəriyyəti rahat buraxmayan yuxular bəzən əsrdən əsrə təkrarlanır, nəsillərdən nəsillərə ona yoldaşlıq edir. Bu cür simvolik xarakterlərin ideyalarını heç bir sözlə ifadə etmək olmaz. Çünki sözlər fikri təyin edir, məhdudlaşdırır, simvollar isə fikirlərin sərhədsiz yönlerini ifadə edirlər.

Buna baxmayaraq biz kobud fotoqrafik eksperimental surətlərlə kifayətlənə bilmərik. Biz Floberin, Mopassanın, İbsenin eyhamlarından yeni, hələ açılmamış dünyaların təəssüratlarını duyur və onları tələb edirik.

Bu hələ sınaqdan keçirilməyənlərə qarşı tamahkatlıq, seziilməyən çalarların, hissiyyatımızdakı bu zülmət və şüursuzluğun arxasınca qaçış ideal poeziyanın səciyyəvi əlamətidir. Hələ Bodler və Edqar Po deyirdi ki, gözəllik nadir və gözənilməz olub bir az təəccübləndiricidir. Fransız tənqidçiləri bu əlaməti uyğun olsa da, olmasa da impressionizm adlandırmışlar.

Yeni incəsənətin üç başlıca elementi bunlardır: mistik məzmun, simvollar və bədii təəssüratın genişlənməsi...

Rus dilindən tərcümə edən:
XANIM AYDIN

SIMVOLİZM

hekayə

və amansız olmamışdır, hələ heç vaxt insanların gözü zülmət və işıq arasındakı dözülməz təzadı duy-mamışdı. Hadisələrin bu tərəfində elmin möhkəm nüvəsi parlaq işıqlandığı halda, bəndin o biri üzündə, Karleylin ifadəsinə görə "müqəddəs bilməməzliyin dərinliyi" bizim çıxdığımız və mütləq ora döncəyimiz gecədir. Keçmiş zamanlarda metafizika onun üstünə öz parlaq və dumanlı ürtüyünü salırdı. İbtidai əfsanə bir azca da olsa bu dərin uçurumu tutqun, lakin təsəlli-verici işığı ilə aydınladırdı.

Hazırda son doqmatik örtük əbədi olaraq dartılıb cırılmış, son mistik ruh isə sönməkdədir. Və müasir dövrün adamları köməksiz, görülməmiş qaranlıqla üz-üzə, işıqla zülmət arasındakı sərhəddə dayanıblar. İndi onların üreyini dərin uçurumdan uğuldayan dəhşətli soyuqdan heç nə ayırmırdı.

Biz hara getsək, elmi tənqid pərdəsinin arxasında gizlənsək də, bütün varlığımızla sirrin - okeanın yaxınlığını hiss edirik. Heç bir sərdəh olmadan! Biz azad və yalqızlıq!.. Ötən əsrlərin əsərat altında qalmış heç bir mistizmi bu dəhşətlə müqayisə oluna bilməz. Hələ heç vaxt insanlar bütün qəlbləri ilə inamın vacib olduğunu duyub, idrakları ilə inamın mümkünsüz olduğunu dərk etməmişdilər. Bu ağırlı-acılı dissonansda, bu faciəvi zid-

Huret adlı biriyçün bu cür səciyyəvi sözlər demişdir: Onlar təklif edirlər ki, bizi əvəz etsinlər? Son əlli ilin nəhəng pozitiv işin müqabilində istedadsız şeirləri gizlədən nəmənəm "simvolizm" etiketinə işarə edirlər. Bu böyük əsrin sonluğunu qeyri-adi etmək üçün bizə sanki aşxana müştəriləri tərəfindən yazılmış aydın olmayan cikkilti, axmaq balaca nəğmələr təklif olunur! Bütün bu yaşı otuzu, qırkı ötmüş gənclər tarixi təkamülün mühüm dövründə bu cür mənasız və boş ideyalarla məşğuldurlar. Onların bu yüngüllüklərini mən Niaqara şəlaləsində rəqs edən qoz qabığına bənzədirəm.

"Ruqon-Makkarov"un müəllifinin şadyanalıq etməyə tam haqqı var. Yəqin ki, keçmişin heç bir dahiyane əsəri pozitiv roman kimi bu cür maddi müvəffəqiyyətə, qəzetlərdə ildırıma bənzər parlaq reklama qədər yüksəlməmişdi. Jurnalistlər dərin hörmət, pərəstiş və həssəd hissi ilə "Nana" və "Pot bouille" kimi sarı tomlardan nə hündür-lükdə piramida yaratmaq olar bərəsində hesablamı aparırdılar.

Dünya ədəbiyyatının ən nəhəng əsərlərinin asan anlaşılma tərzdə rus dilinə tərcümə olunmamasına baxmayaraq Zolyanın son romanı böyük həvəslə beş, altı dəfə tərcümə olunur. O hər şeylə maraqlanan Hüre simvolist şairlərin başçısı olan Pol Verleni "Saint Michel" bulvarında çox pis bir kafedə tapmışdı. Müxbirin qarşısındakı insan artıq gənc deyildi. Üz- gözü yorğun, "Favna bənizli", xəyal dolu və incə baxışılı, böyük, keçəl başlı Pol Verleni beden. Bütün məğrurluğunu və vüqarını kənara buraxaraq "l'assistance publique" - ictimai qınağı öz yeganə anası adlandırdı. Əlbəttə ki bu cür insanın yeri Zolyanın həssəd-lə arzuladığı P.Lotinin yanında akademik kreslolar deyil.

Lakin "Debaçle"-in müəllifi əsil parisli kimi ədəbi anın müasirliyi, səs-küyü və təlaşına həddindən artıq aludə olmuşdu.

Ədəbi idealizmin Paris dəbinin dünənki ixtirası hesab etmək böyük bir yalnışlıqdır. Bu - qədim, əbədi, heç vaxt məhv olmayana qayıdış deməkdir.

Bu ədəbi qiyamçılardan Zolya

lər haqqında daha dəqiq məlumat verə biləcəyi doğru təsvirləri bizi məmnun edir. Lakin şairin qəlbindən gələn ideal ən ali hisslərimizə xeyirli olanıdır". Sonralar Höte bu fikri daha düzgün formullaşdırır: "poetik əsər nə qədər ortaq məxrəcə gəlməyən və ağılaşmaz olarsa, bir o qədər də gözəl olar".

Əgər Zolya bu sözlərin özbaşına xəyalpərəst simvolistlərə, Niaqara sularında üzən yazıq qoz qabıqlarına yox, XIX əsrin dahi naturalist şairinə mənsub olduğunu xatırlasaydı heç də pis olmazdı.

Bunları deyən Hötenin özü bu fikirdə idi ki, poetik əsər simvolik olmalıdır. Simvol nə deməkdir?

Akropolda Parfenonun arxivinin üstündə görünür ki, adi, gündəlik, mənasız bir hadisə səhnəsinin müəyyən izləri olan bəryefin qalıqları bu günümüzə kimi qalmaqdadır: qamətli, çıpaq gənclər məmnuniyyətlə əzələli əlləri ilə cavatları ram edərək çəkib aparırlar. Bütün bunlar böyük realizmlə, hətta naturalizmlə - insan bədənini və təbiətini bilərək həyata keçirilib. Misir freskalarındakı naturalizm heç də bundan böyük deyil. Lakin onlar tamaşaçıya başqa cür təsir göstərir. Siz onlara maraqlı etnoqrafik sənəd kimi, eynən müasir bir eksperimental romanın səhifələrinə baxdığınız kimi baxırsız. Nəse başqa bir şey diqqətinizi Parfenonun bəryefinə çəkir. Siz onda ideal insan mədəniyyətini, ellin ruhunun azad simvolunu duyursunuz. İnsan heyvanı ram edir. Bu, təkcə gündəlik həyatdan bir səhnə deyil, ruhumuzun ilahi tərəflərinin tam bir əksidir. Buna görə də bu məhvədiməz əzəmət, sakitlik və həyatın bütövlüyü üzərindən miniliklər ötmüş şikəst mermər parçalarındadır. Bütün yunan incəsənətində həmin simvolizm görünür. Məgər ərini xilas etmək üçün ölümə gedən Alkestis Evripida qadın və kişi məhəbbətini ruhlandıran ana mərhəməti deyilmi? Məgər Antiqona Sofokla nəticədə orta əsrlər Madonnalarına təzahür etmiş qadın xarakterlərinin bakirə gözəlliyinin simvolu deyilmi?

İbsenin "Nora" obrazında səciyyəvi təfəssilat var: dramın ən vacib məqamında iki nəfər dioloqu za-